

Chantun sto far dapli – LR sto avair ina strategia

Il cussegl federal ha preschentà la missiva da cultura per ils onns 2021–2024

DA MARTIN CABALZAR

■ **La diaspora rumantscha e las «Medias rumantschas» duain avair prioritad en las mesiras da promoziun dal rumantsch en il decurs dals proxims onns. Quai resorta dal la nova missiva da cultura per ils onns 2021–2024 ch'è vegnida preschentada stersas a Berna.** Per l'onn proxim èsi previs d'augmentar per mez milliun la contribuziun da la confederaziun per la promoziun da la lingua e da la cultura rumantscha en il chantun Grischun. Per 2020 duai questa contribuziun muntar a 5,3 milliuns, per ils onns 2021 e 2022 a 5,4 milliuns e per 2023 e 2024 a 5,5 milliuns. En il messadi preschentà da cusseglier federal *Alain Berset* e da la directura da l'Uffizi federal da cultura *Isabelle Chassot* pon ins leger che la promoziun da la quarta lingua naziunala duai metter sias prioritads sin l'instrucziun linguistica dal rumantsch cunzunt en la diaspora e tar il project da las «Medias rumantschas». Chassot ha ditg ch'ins saja en discussiun cun ils chantuns da porscher curs da lingua per uffants en citads pli grondas nua che bleras Rumantschas e bliers Rumantschs èn da chasa. Per ils projects duai era dar dapli raps. E quai gia davent da 2020.

Rapport davart il mantegniment e la promoziun dal rumantsch e dal talian

En connex cun la nova missiva da cultura ha l'Uffizi federal per comunicaziun BAK incumbensà il Center per democrazia ad Aarau da far in rapport d'evaluaziun davart l'effect da las mesiras per il mantegniment e la promoziun da la lingua e cultura rumantscha e taliana en il chantun Grischun. Il studi serva d'ina vart sco basa da decisiun en vista a la perioda da promoziun 2021–2024 e da l'autra dat ella resposta sin il postulat da cussegliera naziunala *Silva Semadeni* «Allegra, rumantsch e talian duain viver». Quest postulat aveva il cussegl nazional approvà 2017 cunter la veglia dal cussegl federal. Ella è fitg cuntenta ch'il rapport è uss sin maisa. El lubescha uss da prender mesiras concretas per megliar la situaziun dal rumantsch e dal talian e cunzunt per pretender dal chantun ch'el adempleschia sia responsabladad principala per la promoziun dal rumantsch e dal talian.

L'evaluaziun fatga tranter auter dals professers *Corsin Bisaz* ed *Andreas Glaser* cuntegn ina bilanza davart la situaziun actuala dal rumantsch e dal talian en lur intschess da tschep ed en l'ulteriura Svizra e mussa pussaivladads da megliar ils instruments da promoziun. Excepida da

la tematica è tenor Chassot la promoziun da las medias che gioghian medemamain «ina rolla essenziala» per la promoziun e sviluppiun da la lingua, che saja dentant l'object dad in auter project che marscha parallelmain. Per far in'evaluaziun represchentativa han ils evaluaders consultà 54 personas da lingua rumantscha e taliana che vivan en il Grischun ed en l'ulteriura Svizra. Per cumplettar il maletg han ins anc contactà supplementarment 11 experts da las instituziuns involvidas, scienziats e politichers. Da tut quest material han ils perits da lingua e politica elavurà differentas mesiras concretas da promoziun.

En il rom da l'evaluaziun han ils experts constatà che la situaziun da las duas minoritads linguisticas èn fitg differentas. Per la part rumantscha existia a mesa vista gia il privel d'ina smanatscha existenziala. Il rumantsch sco lingua uffiziala, da lavur e dal mintgadi vegnia squitschà adina dapli a chantun dal tudestg, er en ses intschess da derasaziun tradiziunala. Malgrà che tschertas vischnancas han declerà il rumantsch sco lur lingua uffiziala saja lur pagina d'internet formada exclusivamain en tudestg.

Per ils Talians haja in tractament egual da tuttas trais linguas chantunalas en l'administraziun chantunala prioritad.

Critica vers il chantun Grischun

En connex cun la missiva da cultura ha il center per democrazia ad Aarau analisà la promoziun dals linguatgs en il Grischun. Crititgà vegn cunzunt che la lescha da linguas che saja favuraivla per las minoritads na vegnia betg realisada consequentmain en la pratica. Malgrà ch'il chantun haja la responsabladad principala per la promoziun dal rumantsch e dal talian adempleschia el dentant quest pensum mo a moda targlinanta. Entaifer l'administraziun stoppia la finamira da promover e mantegnair il rumantsch esser absolutamain incumbensà dal schef ed esser omnipreschent sin nivel da la regenza e dals uffizis. In ulteriur deficit ha il rapport erui tar ils meds didactics che na sajan betg avant maun per talian e rumantsch en qualitat equivalenta al tudestg. En scola media vegnia l'instrucziun rumantscha e taliana scursanida u schizunt stritgada cun l'argument dals custs e da la mancanza da magisters. Ultra da quai stoppia il chantun sustegnair anc pli fitg l'instrucziun rumantscha en scola. Quai per exempel cun promover scolas bilinguas en vischnancas tudestgas. En vista a la situaziun precara dal rumantsch cusseglià il rapport da concentrar il meds finanzials sin il sector da scolaziun che saja central per la promoziun.

Critica envers la Lia Rumantscha

Sin fundament da las intervistas cun personas rumantschas han ils experts constatà che la Lia Rumantscha n'haja betg ina clera strategia, ella resguardia memia pauc las opiniuns ed ils basegns da la populaziun rumantscha e fetschia memia pauc lobbying politic e stoppia daventar pli militanta. Singuls intervistads crititgeschan la mancanza da trasparenza tar il sustegn finanziel per projects culturals. Represchentants da Rumantschs en la Bassa recloman che la LR ignoreschia parts da diaspora e che las purschidas da curs na sajan betg persistentas. Pert tut ils Rumantschs sa chapescha la bilinguadad da sasez, il problem è dentant ch'il tudestg ch'è pli ferm chatschia il rumantsch adina pli fitg a chantun.

Il rapport constatescha plinavant ch'ì dettia potenzial per retrair ulteriurs meds finanzials, las organisaziuns linguisticas stoppian dentant inoltrar pli savens dumondas concretas. Da vart da la confederaziun e dal chantun vul ins reexaminar las cunvegns da prestaziun ed installar in monitoring.

La Lia Rumantscha stoppia sensibilisar dapli la politica e la publicità per la situaziun dal rumantsch che na saja betg mo periclità, mabain smanatschà en sia existenza ed elavurar ina clera strategia.